

SEYAHATNAMELERDE İSTANBUL

İstanbul üzerine gerçekleştirilen seyahat ve seyahatnamelerden bahsedildiğinde ilk akla gelen Batılı Seyyahlar ve onların gözlemlerini içeren eserleridir. Aslında bu yanlış izlenim, bir şekilde zihinlerimize yer etmiştir. Son dönem İstanbul meraklıları olarak nedense İstanbul'u ve geçmişindeki renklerini görebilmek için sadece Batılı seyyahların seyahatnamelerini temel almaya odaklanmış bulunmaktayız. İstanbul hakkında ilk bilgi veren seyahatnamelere baktığımızda; bu örneklerden ilki, 14. yüzyılda (miladi 1332-1334) kaleme alınmış olan, İbni Batuta'nın Seyahatnamesi'dir. Roma döneminde İstanbul'a elçi veya gözlemci olarak gönderilmiş, Arap gezginlerin notları da bir seyahatname niteliğinde olup, zengin bilgiler içermektedir. 9. yüzyıl sonu, 10. yüzyıl başlarında yaşamış olan ve dönemin İstanbul'unu gören Harun İbni Yahya, büyük sarayın korumasını yapan Hazarlardan bahsederken İmparatorun Ayasofya'yı ziyaret töreninde; tören alaylarında ellerinde mızrak ve altın yaldızlı kalkanlar olan, dilimli zırhlarla giyimli çok sayıda Türk ve Hazar gencinin bulunduğunu da belirtir.

Batıların Doğu'yu ve Doğu'nun zenginliklerine olan merakı, onların gezme duygularını durmadan kamçılamıştır. Batı Kilisesi'nin etkileri ve Hristiyanlık inancının heyecanı ile Doğu'ya seyahatler ve beraberinde seyahatnameler bir dizi şeklinde sıralanmaya başlamıştır. İşte Doğu'nun bu ilk önemli durağı ve de merkezi de İstanbul'dur. Doğu Roma İmparatorluğu'ndan beri Batı dünyasının hayallerini ilk başta İstanbul süslemeye başlamış idi. Bu sebeple yazılan her seyahatname batı dünyasında hep bir okuyucu kitlesi bulmuştur. Bugünkü anlamda birer best seller düzeyinde yer almıştır.

Nedendir bilinmez ama, birçoğundaki sağlıklı veya sağlıklı-sız bilgilerin, birbirinden kopya edilmiş hali ve sanki ağızbirliği yapmışçasına birbirinin tekrarı olan bu notların, gezi notları niteliğinde olanları da birer seyahatname diye algılanmıştır. Doğu coğrafyası ve İstanbul üzerine yazılan her eserin ilgi görmesi bir nevi seyahatname kirliliğine de sebep olmuştur.

Esasında bu seyahatnamelerde, bilhassa İstanbul üzerine yazılmış olanlarından bahsedilecek olunursa; özellikle 16. yüzyıldan itibaren, İstanbul'a gelen tüccarlar, siyasi ilişkiler nedeniyle gelen elçiler ve onların heyeti içinde yer almış olanlar, askerler, maceraperestler, gezginler ve göz ardı edilemeyecek tutsaklar v.s başta görev icabı olmak üzere, zorunluluk ve hatırat anlayışı içerisinde çeşitli amaçlar

doğrultusunda kaleme alınmış gezi notları, hatıralar ve raporlar ortaya konulmuştur. Bazılarının gözlemlerini mübalağalı olarak zengin ve renkli bir üslupla ortaya koymasıyla İstanbul Şehri'ni birçok açıdan değerlendiren seyahatnameler ortaya çıkmıştır. Pek çoğu bu renklilikleri dolayısıyla okunabilir olmasına rağmen, onun dışında bir şey ifade etmezken, gayet önem arz eden kaynak eser niteliğinde seyahatnameler, her İstanbul araştırmacısının birkaç defa üzerinden geçerek incelemesi gereken eserler halinde mevcuttur. Siyasal adetler, örfler, ibadet şekilleri, ırkı özellikler, dogmalar, Yahudi ve Hristiyan halklar, dönemin önemli olayları, mimari örnekler, yemek çeşitleri ve beslenme şekillerine kadar zengin bir bilgi kaynağı ile karşılaşmaktadır.

İngiliz yazar John Sanderson'un eseri İstanbul ile ilgili birçok yönden doyurucu bilgiler ile yüklüdür. Miladi 1509 tarihinde vuku bulan ve küçük kıyamet diye tanımlanan büyük İstanbul depreminde 13 bin insanın öldüğüne dair bilgilere de bu eserden ulaşmaktayız.

Fransız bir hekim ve bir bilim adamı da olan Olivier, Fransız hükümeti tarafından, 1789 ihtilalden sonra 1792 yılı sonlarında bir uzman heyetin başında İstanbul'a gönderilmiştir. Burada bulunduğu üç yıl boyunca tuttuğu notlar ve gözlemlerden oluşan ve 1798 yılında kaleme aldığı seyahatnamesi, Fransız hükümeti için, Osmanlı Devleti hakkında en ince detaylara kadar bilgi veren bir rapor olarak, birçok önemli bilgileri içermektedir. Olivier, esasında İstanbul dışındaki Osmanlı coğrafyasının tamamına yakını gezmişti ve seyahatnamesi de bu bütünü kapsamaktaydı. Gözlem ve değerlendirmelerinde bir bilim adamı olarak pragmatik yöntemlerle önemli istatistik bilgiler elde etmiştir. İstanbul'un nüfusunu hesaplayabilmek için şehre giren ekmeklik hububat miktarından hareket ederek, 1783 yılının İstanbul nüfusunu 500 bin olarak tespit etmiştir.

Seyahatname yazarlarının pek çoğunun kendinden önce yazılmış eserlerden yararlanarak seyahatnamelerini doldurduklarını görmekteyiz. Bilhassa Sur içi İstanbul üzerine bilgiler ve detaylar genellikle kulaktan dolma ve kendisinden önceki eserlerden yararlanılarak yeni bir üslupla tekrardan kaleme alınmıştır. Batı kütüphanelerinde bu tür eserlerden yüzlerce örnek mevcuttur. Öte yandan gayet kıymetli seyahatnamelerin belli yerlerinin bilhassa Harem hayatı ile ilgili olanları da bu kulaktan dolma veya önceki tarihlerde yazılmış eserlerden esinlenmeyle kaleme alınmış olması da şaşırtıcı olmamaktadır.

Osmanlı harem hayatı hakkında "Şark Mektupları" adıyla eser yazan ve 18. yüzyılda İstanbul'da bulunmuş olan İngiliz sefresi, Lady Montagu'nun anlattıklarını, yine bir Batılı olan ve Türkiye'de 23 yıl vazife yapan Marşal Moltke'nin hatıraları ve seyahatnameleri ile yazılan, diğer harem hayatı ile ilgili seyahatnamelerdeki bilgileri tekzip edici niteliktedir.

İstanbul ile ilgili ilk seyahatname örneklerinden tekrardan bahsedecek olursak; 14. ve 15. yüzyıl Batılı seyyahların gözlemleri, o dönem için de İstanbul'un tasvirini yapmamızda büyük bir imkân sağlar. Miladi 1403 tarihinde İstanbul'da bulunmuş olan İspanya Elçisi Ruy G. De Clavijo'dan ayrı, 1433 yılında yine İstanbul'da bulunmuş olan Bertrandon de la Broquiere fetih öncesi İstanbul'un fiziki şeklini bize aktarmaktadır. Bu kaynaklardan ayrı, miladi birinci ve ikinci yüzyıllarda yaşayan coğrafyacı Strabon'un Haliç ve çevresi ile ilgili değerli bilgileri içeren kitabı, İstanbul ile ilgili ilk seyahatname örneği olarak tanımlanabilir.

İstanbul'un fethi ile beraber, Batı dünyasında Doğu'nun bütün zenginliklerine sahip bu ev sahibi ile ilgili hızla artan merak ve diplomatik-politik nedenler sonucunda, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul ile ilgili seyahatnameler kaleme alınmaya başlanmıştır. İstanbul; geçmiş ve bugünün, hiçbir yerinde birbirinden ayırlamaması, bir seyyah için inanılmaz bir heyecan verici özelliktir. Bu özelliğinin bir benzeri de bulunmamaktadır. Heyecan verici bu İstanbul özelliklerinden birisi ve en önemlisi Ayasofya'dır. Dimdik ayakta duran Hristiyanlığın simgesel abidesi, Türkler için de yine kutsal sayılan ibadethanelerin protokol listesinin en başında bulunan Ayasofya durmaktadır. Minareleri dışında temel özelliklerini aynen koruyan ve ibadet edilen Ayasofya, bütün seyahatnamelerde muhakkak bahsedilen bir eser olarak yer alır.

İstanbul üzerine yazılmış olan seyahatnamelerin tümü bir bütünlüğü olan bir edebi eser olarak okunmalıdır. Ama temel kaynak olarak alınmamalıdır. Yukarı da kısaca değindiğimiz gibi, sağlıklı bilgilerle dolu eserler olduğu gibi Batı toplumunun hayallerine ve öngörülerine göre onların görmek istedikleri gibi kaleme alınmış, yazarın dini ve ırkı önyargıları ile yüklü pek çok seyahatname kütüphane raflarında yer almaktadır. Seyahatnameler de İstanbul, Doğu Roma İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti olarak, Doğu'nun zenginliklerine ve bir medeniyete sahip şehir olarak karşımıza çıkar. Ve bu konuda da emsalsizdir. İmparatorluklar başkenti ve göz kamaştırıcı bir mimariye sahip olan bu şehir üzerine, kıskançlıkla yazılmamış seyahatname, iki elin parmak sayısını geçmez. Bu şehrin içinde yaşayan halkı, anlamaya çalışan seyyahların sayısı da yine bu kadar azdır.

Dünyaca tanınmış İtalyan edip Edmondo De Amicis yirmi sekiz yaşında geldiği İstanbul'la ilgili yazmış olduğu ve birçok dile çevrilmiş Constantinopoli adlı 1874 tarihli eserinde; İstanbul'u net görebilmiş ve gösterebilmiş bir yazardır. İstanbul ve Osmanlı tarihi üzerine zengin bilgiler içeren seyahatnamesindeki bu başarısı yanında, buna rağmen okuduğu kitaplardan öğrendiklerini ve duyduğu

rivayetleri tam değerlendirmeden kabul edişindeki önyargı nedeniyle de seyahatnamesinde yer yer yanlışlıklara düşmektedir.

Öte yandan İstanbul ile ilgili iki kadın seyyahın eserlerinde görülen bizi, biz İstanbulluları ve Osmanlı insanını bu kadar yakın ilgi ile izleyen ve gayet canlı bir şekilde yansıtabilen Layd Montague ve Miss Pardoé'nin seyahatnameleridir. İkisinin arasında bir yüzyılı aşkın bir zaman farkı olmasına rağmen, sağduyulu ve samimi bir şekilde gözlemlerini ve düşüncelerini kâğıda dökme başarısını gösterebilmiş seyyahlardır. Osmanlı uyruğundakilerin yaşantısı, iklim şartları, anıtlar, ısınma, harem hayatı, yeniçerilerin ve paşaların halka baskıları ve saray hayatı ve mimarisi ile ilgili bizleri zengin bir şekilde bilgilendirmektedir. İstanbul ve Osmanlı ile ilgili, Batı da yaygın bilinen şeylerin yanlışlığını, eserlerinde ortaya koydukları gibi gördükleri gerçeği olduğu gibi seyahatnamelerine de yansıtmışlardır.

İstanbul ile ilgili elimizin altında olan üstelik bizden birinin gözlemleriyle ve kaleminden çıkan bir temel eser, bir seyahatname önemli kaynak eser olarak önümüzde durmaktadır. İstanbul tarihi ile ilgili olarak ilk okunulması gereken kaynak olan, İstanbul'un en büyük gezgin ve röportaj ustası, Evliya Çelebi tarafından renkli bir üslupla yazılan Evliya Çelebi Seyahatnamesi'dir. Osmanlı sınırlarının en geniş olduğu dönemde, üç kıtadaki Osmanlı topraklarını dolaşmış olan Evliya Çelebi (1611-1682) 22 savaşa katılmıştı. Gördüklerini, yaşadıklarını, duyduklarını 'Seyahatname' de tatlı tatlı anlatmıştır. Bu en büyük gezginimiz, aynı zamanda ilk ve en büyük röportaj yazarımızdır. Aslen Kütahyalı olan Evliya Çelebi müzikle de uğraşmıştır. Eserinde sesinin güzelliğinden de bahsetmiştir. On ciltlik seyahatnamesi günümüz Türkçesi'ne çevrilmiştir. Ve her yaşta insanın merakla, zevkle okuyacağı bölümler yanında araştırma konusu olabilecek kısımların da yer aldığı eseri birçok olay için vesika özelliği taşır. Akademik ve kültür hayatındaki en önemli kaynaklardan biridir. Bilhassa Seyahatname'nin İstanbul bölümü efsaneleri ile beraber vermiş olduğu bir kronoloji içerisinde mimari ve de sosyal hayata dair bilgiler de gayet doyurucudur. XVII. yüzyılın İstanbul'u ve öncesi hakkında sıklıkla, bir bilgi bombardımana uğruyorsunuz.

XIX. yüzyıl öncesi Osmanlı üzerine yazılan seyahatnamelerde Batlı seyyahların ilgi alanı çoğunlukla devlet yönetimidir. Doğu ve Osmanlı ile yeni ilişkilere bağlı olarak, günlük yaşamın nasıl işlediğini anlamanın, önemli hale geldiği görülmektedir. İstanbul'da gündelik yaşam, örgütlenme biçimi olarak; esnaf hayatı ve çarşı-pazardır.

Seyahatnamelerde bilhassa İstanbul'la ilgili sosyal hayata ilişkin anlatımlarında batılıların biraz şaşkınlık ve bunu dışa vurabildikleri çoğu örnekte olduğu gibi, dışa vuramadıkları hayranlık ve hayretle bizlerin gayet doğal gördüğümüz yaşam biçimi ve algılarımızın ne denli önem arz ettiğini bu seyahatnamelerle farkına varmaktayız. İlk baskısı 1853 tarihinde çıkan, Constantinople adlı seyahatnamesinde Fransız sanat münekkidi ve şairi Theophile Gautier, Türk ve

Hristiyan mezarlıklarını şu suretle mukayese eder; "Katolik mezarlıkları adeta korku vermek için birleşmiş, karanlık cesetvari şekilde büründürülerek onları putperestlik ve İslamiyet'in meçhulü olan kasvetli bir dehşet ahengi ile çevrilmiştir... Hâlbuki gök mavis ve altın yıldız ile bezenen İslam mezar taşları, güzel ağaçların altında, bir cesedin meskenine işaret olmaktan ziyade edebi istirahatata tahsis olunmuş bir köşk intibahını bırakırlar" diye bizim ahiret anlayışımızın gündelik hayattaki fiziki yapısını, çok güzel bir şekilde kaleme almıştır.

19. yüzyıl hem Batı hem de Türkiye açısından yeni ilişkilerin ortaya çıktığı bir dönemdir. Seyahatnamelerin bakış açısı değişmiştir. Bu döneme ilişkin Charles White'ın, İstanbul'da Üç Yıl, 1844'te Türklerin Adetleri adlı seyahatnamesidir. 19. yüzyıldan itibaren, Osmanlı'da Batılılaşma ve yenileşme ile ifade edilen, önemli değişikliklerin yaşandığı sürecin başlamış olduğu dönemde, bu değişimin yaşandığı ve uygulandığı İstanbul'un bir İngiliz'in bakışı ve anlayışıyla değerlendirilerek kaleme alınmış eser olması bakımından, çok önem arz eder.

Kadın seyyahların kaleminden İstanbul, bugüne kadar bir bütün olarak ele alınarak incelenmemiş alanlardan biridir. Onların gözünden İstanbul seyri bir başka şekilde yer almaktadır. Detayları gözlerinden kaçırmadıkları gibi kadın seyyahların büyük çoğunluğunun, Batılıların İstanbul ve Osmanlı toplumu ile alakalı yanlış algılarını düzeltmek amacı ve kaygısıyla bu eserlerini ortaya koyduklarını görmekteyiz. Bizlerce en çok tanınan kadın seyyahlardan Lady Montagu ve Miss Julia Pardoe'nun haricinde pek çok kadın seyyahın eserinde bu izlenim takip edilebilmektedir. Yine kadın seyyahlardan 1883-1884 yılları arasında eski dünyayı gezmiş olan Amerikalı Clara Erskine Clement 1895 yılında kaleme aldığı, Sultan'ın Şehri, adlı eserinde İstanbul ve Osmanlı toplum ve aile hayatını çok net ve doğal bir halde aktarır. Yine kadın seyyahlardan İngiliz Mrs. Max Müler, İstanbul'dan Mektuplar, adlı eserinde bu sürekliliği devam ettirmektedir. Hatta bugün unutmış olduğumuz İstanbul'un o kendine özgü yapısına ait bazı önemli bilgileri de tekrardan öğrenmekteyiz. Selvi ve çınar ağaçlarının gölgesinde kalmış olan Bayezid Camii ile ilgili bilgilerde saçaklardan, kubbesine ve de avlusuna kadar kumru ve güvercin sürüsü ile kuşatılmış olmasından dolayı; İstanbullular tarafından, Kumrulu Camii, adıyla ifade edildiğini. Cami vakfı tarafından, bütün bu kuşlardan ayrı, Sur içi İstanbul'un bütün sokak köpeklerinin de Cuma günleri, cami avlusu çevresinde beslendiğini öğrenmekteyiz. Böylece eski İstanbul fotoğraflarında cami giriş kapısı üzerine gerilmiş örtünün ve cami avlusu dışındaki, köpek sürülerinin anlamını kavramış olmaktadır. Bugün maalesef çevredeki camilerin ve mescitlerin, revak gergi demirlerinin üzerine yerleştirilmiş çivili tellerle kuşların konması engellenmektedir. Kırım savaşı sonrası, İstanbul'a gelen Baronne Durand Fontmagne, Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul Günleri, adlı 1856 tarihli eserinde, İstanbul Şehrini bir kadın romantizmi ile ele alarak, Boğaziçi ve Suriçi İstanbul'un sahip olduğu tabiat güzelliğini aktarırken bir taraftan da Türk aile yaşan-

tısını tarafsızca eserine aktarmıştır.

İstanbul Şehri, insanı ve Osmanlı toplumu ile alakalı kadın seyyah ve yazarların eserlerinin tamamında, bir tarafsızlık ve doğru öngörü ile yaklaşıldığı tabii ki görülmemektedir. İngiliz tiyatro yazarı da olan Lady Elizabeth Craven, Kırım'dan İstanbul'a Seyahat adlı eserini sanki biz İstanbullulara ve sahip olduğumuz değerlere hakaret edebilmek için kaleme almıştır. Bir başka örnek vererek bu konuyu geçecek olursak; Robert Koleji öğretmenlerinden, yakın tarihin kadın yazarı Hester Donaldson Jenkins, bir misyoner olarak, kendi inançlarına ve ideallerine hizmet ederken; bizlerin onlara fikri ve fiziki olarak benzememizi bir eksiklik olarak görmektedir.

Seyahatnamelerde, bilhassa İstanbul ile ilgili olanlardan en çok öne çıkanları, güçlü anlatımı olanları yanında, seyahatname yazarının kendi çizimleri veya bir sanatçıya yaptırdığı ve eseri içerisinde yer verdiği, gravür diye tanımladığımız görsel değer olarak desteklenmiş eserlerdir.

Gravürler, fotoğraf makinesinin icadının ardından, 1850 tarihinden itibaren yaygınlaşmaya başlanan fotoğrafik İstanbul görüntülerine kadar, görsel belge ihtiyacını karşılamaktaydı. Melling, Allom, Barlett ve Grelot gibi 17., 18. ve 19. yüzyıl ressamalarının bu gravürleri-resimleri olmasaydı; ne 17. yüzyıldaki Topkapı Sarayı'nın halini bilebilecek, ne de şehrin bu yüzyıllardaki dokusunu, mimari eserlerini ve inanlarının çeşitliliğini, zihinlerimizde canlandırabilecektik. Bugün Topkapı Sarayı'nın 17. yüzyıl ortalarındaki görünümünü hakkında bilgi sahibiysek bu da Grelot'un çizdiği gravürler sayesinde.

Son söz olarak şunu söyleyebiliriz ki; gündelik hayat, siyasi olaylar, ticaret, yönetim, dini ve etnik yapı v.s ile ilgili pek çok bilgi bulabileceğimiz seyahatnamelerde İstanbul Şehri'nin kültür ve siyasi tarihinin engin bir deniz halinde uzandığına şahit olmaktadır. Bu uçsuz tarih ve kültür şehri İstanbul'un, seyyahların gözü ile farkına varabildiğimiz bir önemli değeri daha vardır ki, o da musiki olup ondan bahsedilmeden geçilmemesi gerekir.

İstanbul'daki musiki hayatı ve Osmanlı toplumunun müziğe bakışıyla ilgili Fransız gezgin Guys'un, Corneille le Brun'un, D'ohsson'a ve Layd Montagu'nun eserlerinde gördüğümüz üzere çok renkli, zengin ve kendine has değer içerisinde bir İstanbul musiki hayatı ile karşılaşmaktayız. İstanbul; Osmanlı Devleti ve toplumunun en üst değerinde temsil edildiği şehir olması hasebiyle, burada söylenenlerin genel Osmanlı toplum hayatı ile de ilgili olabileceğini de söyleyebiliriz. Musiki sevgisinin toplumun her katmanında Batılı toplumlardan farklı olarak bir meslek olmaktan ziyade, yaşamın bir parçası ve yaşam şekli olduğuna dair seyahatnamelerdeki ifadelerde, yaygın olarak yer alır. Geniş bir mevzu olan bu konuda daha detaylı bilgi için, değerli bir çalışma olan, Bülent Aksoy'un eserinin okunması gerekmektedir.

Geçmiş tarihlerde batılı seyyahların musiki hayatı ve kültürüne olan etkileri bugün de aynı hız ve aynı merakla devam ettiğini görmekteyiz. Öte yandan bugünün Arap

dünyasına baktığımız da ise; musikimiz dışında farklı bir yönde değerlendirildiğimizi görmekteyiz. Günümüz seyyahlarından diyebileceğimiz gazeteci kimliği ile öne çıkan, Arap aydınların bugünün Türkiye'si ile ilgili olarak ilginç ve bizlerin pek de farkında olmadığımız bir özelliğimizin vurgulanmakta olduğunu, yazılarında okumaktayız. İşte bu örneklerden biri de Tırarjı günde bir milyon olan, Mısır'ın hükümet yanlısı ikinci büyük gazetesi el Akhbar'ın yazarı Rıza Mahmud'un 15 Mart 2008 tarihli Türkiye ve İstanbul üzerine bir yazısıdır. Yazı aynen şöyledir: "Ben ve el Ahram gazetesinin ekonomi editörü Ahmet İsmet ile birlikte Mısır heyetini taşıyan otobüsün İstanbul'da TÜYAP Fuarcılık Grubunun merkezine yaklaştığında, bulunduğumuz mekânın olağüstü güzelliği ve aşırı temizliği karşısında ne diyeceğimi şaşırarak ağızım açık kaldı.

WIN 2008 Fuarının açılışına katılmak için TÜYAP'a geldiğim ilk günden, İstanbul havaalanından Kahire'ye dönüşüme kadar, gelişmiş olan ülkelerde fuarcılığın bir bilim ve sanat olduğunu anladım ve fuar düzenlenmesinin bizimkinden tamamen apayrı olduğunu görünce fuar boyunca gözlemlediklerimi ve duyduklarımı yazıya dökmeye karar verdim. Dünyanın bambaşka bir derede, bizim ise girdap ve dehlizlerle dolu başka bir derede yaşadığımız duygusuna kapıldım..

Teknoloji, elektronik, elektrik ve enerji alanlarında bir ihtisas fuarı olan WIN'nun pavyonları ve stantlarını dolaşırken, kendimi sanki gerçek üretim tezgâhı gibi çalışan makine ve cihazlarla dolu dev bir sanayi bölgesinin içindeymişim gibi hissettim. Hele hele, bu fuarın katılım taleplerinin yoğunluğu nedeniyle belirli aralarla, iki fazlı düzenlendiğini duyunca şaşkınlığım iki kat arttı.

Beni daha da hayran bırakan, Türkiye'de fuarların Ankara, İstanbul, Konya ve diğer şehirlerde olsun yıl boyunca ardı arkasının kesilmemesidir. Dahası, çoğunluğu ihtisas alanlarında olan bu fuarlar, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen ziyaretçilerden büyük ilgi görüyor. Zira, o kermes benzeri fuarlar artık tarihe karıştı. Üstelik, peş peşe düzenlenen bu fuarlar, ziyaretçilere Türk fabrikalarını yerinde görmek ve dünyadan gelen işadamları ile Türk işadamlarını bir araya getirmek imkânı yaratıyor. Öyle ki her fuarın sonunda Türkiye ile katılan ülkelerin firmaları arasında anlaşmalar yapıyor. Bunu gösteren bir gerçek de Türkiye'nin dünyaya ihracatının 120 milyar dolara ulaşmasıdır. Bu rakamı bizimkiyle karşılaştırdığımızda, oturup dert yanarak kederden ağlamamız gerekiyor.

Kanımca, biz Mısır'da, yıl boyunca ve çeşitli ihtisas dallarında ortak fuarlar düzenleyerek Türkiye'nin deneyim ve birikiminden yararlanabiliriz. Hemen harekete geçip Türkiye ile 2009 yılı için kapsamlı bir program yapabiliriz. Ayrıca Türkiye'nin deneyiminden yararlanabileceğimiz bir diğer husus da fuarlar düzenlerken, organizasyon alanında ihtisas sahibi olan yabancı firmalardan yararlanmaktır.

Fuarda dikkatimi, hepsi aynı kıyafeti giymiş çok sayıda gençlerin görev alması çekti. Nedeninin de, Türkiye'de teknik okul ve enstitülerin bu tür fuarları, öğrencilerinin, ünlü endüstrilerin sunduğu yenilikleri yakından görmesi ve tanı-

ması için bir fırsat olarak değerlendirmesinden kaynaklandığını öğrendim..

Bu yazımın sonunun okuyucu için çok niteliğinde olmasını istemiyorum. Belki de inanmaz. Çünkü ben bilerek fuar boyunca ihtiyaçtan olsun veya olmasın tuvalet ve lavaboların müdavi mi oldum. Bir tek nedenle, o da, Uluslararası Kahire Fuarının birinde tuvalete gitme ihtiyacını duyduğum günü hatırlamam. O gün neyle karşılaştığımı, zannedersem anlarsınız. Dolayısıyla, İstanbul'da TÜYAP merkezindeyken burada tuvaletin durumunu görüp bizim fuarlarımızdaki tuvaletlerin haliyle karşılaştırma fırsatını kaçıramazdım. Sonucu bekliyorsunuz değil mi? Efendim şimdi şu kesin kanaate vardım: Saygın fuarlar galiba saygın tuvaletlerle başlar."

■ KAYNAKÇA

- 1- Olivier, Türkiye Seyahatnamesi - 1790 Yıllarında Türkiye ve İstanbul, çeviri; Oğuz Gökmen, Ankara 1977.
- 2-Jean Ebersolt, Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları, çeviren; İlhan Arda, İstanbul 1999.
- 3-Elif Süreyya Genç, Charles White, İstanbul'da Üç Yıl, 1844'te Türklerin Adetleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.
- 4-Şebnem Önal, "Seyahatnameler", Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, VI., (1994), 540-41.
- 5-Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, yayına hazırlayan; Orhan Şaik Gökyay, 1. kitap: İstanbul, İstanbul 1995.
- 6-C.C. Carbognano, 18. Yüzyılın Sonunda İstanbul, çeviri; Erendiz Özbayoglu, İstanbul 1993.
- 7-Miss Julia Pardoe, 19. Yüzyılda İstanbul, çeviri; Bedriye Şanda, İstanbul 1997.
- 8-Edmondo De Amicis, İstanbul 1874, çeviri; Beynun Akyavaş, Ankara 1993.
- 9-Lady Montagu, Türkiye Mektupları 1717-1718, çeviren; Aysel Kurutluoglu, İstanbul 1977.
- 10- Semavi Eyice, "Mezarlıklarımız", Türk Yurdu, 242 (Mart1955), 690.
- 11- Johannes Schiltberger, Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427), çeviri; Turgut Akpınar, İstanbul 1997.
- 12- Bülent Aksoy, Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki, İstanbul 1994.
- 13- Mrs. Max Müller, İstanbul'dan Mektuplar, çeviri; Afife Buğra, İstanbul 1978.
- 14- Josephus Grelot, İstanbul Seyahatnamesi, çeviri; Maide Selen, İstanbul 1998.
- 15- Dorina Neave, Eski İstanbul'da Hayat, çeviri; Osman Öndes, İstanbul 1978.
- 16- Clara Erskine Clement, The City Of The Sultans, Boston 1895.
- 17- Hester Donaldson Jenkins, Robert Koleji'nin Kızları, çeviri; Ayşe Aksu, İstanbul 2008.
- 18- Baronne Durand Fontmagne, Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul Günleri, Çeviri; İsmail Yerguz, İstanbul Ekim 2007.
- 19- Antoine Galland, İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar (1672-1673), şerhlerle yayınlayan; Charles Schefer, çeviri; Nahid Sırrı Örik, Ankara 1987.
- 19- Rıza Mahmud, "Türk Fuarlarından Öğrenmemiz Gereken Bir Ders", el Akhbar, (15 Mart 2008), Mısır-Kahire

ISTANBUL IN TRAVEL BOOKS

When mentioned about the travel books over Istanbul and travels to Istanbul, first things to come into mind are the travel books of Western travelers. In fact this misunderstanding has somewhat occupied our minds. We have focused on the western documents of Istanbul as recent wonderers of Istanbul. When we look at the travel books giving information about Istanbul, first of them is Ibni Batuta's "Travel Book" in 14th century. In Roman Era , he was sent to Istanbul as an ambassador and as an observer and with Arabian travelers notes, it carries rich information. Harun Ibni Yahya, lived in the late 9th century and in the very beginning of the 10th century, states that there were many Turk and Caspian youths with gold-shields and spears in ceremonies while telling us about the Caspian Empire visiting Hagia Sophia.

The curiosity of Westerns of East and Eastern wealth has always provoked their will to travel. With Western Church's effects and enthusiasm of Christianity religion, travel books were published one after another. The first important stop and center of East is Istanbul. Since Eastern Roman Empire, Istanbul has charmed the dreams of Western World. This is why every travel book was a matter of interest for the readers in Western world. Today, they meant best-sellers.

Why many of these books containing some useful and useless information written by the same author and the copies of each other are regarded as travel books as they included travel notes is unknown. But excessive interest in every book written on Eastern geography and Istanbul caused travel book pollution.

In fact, of all these travel books, to mention about the ones written about Istanbul, especially after the 16th century, we can say that many reports and documents were written either for memorial or obligations by ambassadors, travelers, soldiers, prisoners that can not be disregarded. The language in some of the books was so exaggerated that, there were many travel books that explained Istanbul in various aspects. Though many of them could be read due to their vivid style, they didn't mean anything other than this, they are the ones that each Istanbul researcher should revise twice or three times upon as sources. Rich sources and information are faced in these documents from political traditions, praying styles, racial characteristics, scholastic ideas,

Jew and Christian people, important events of the date, architectural examples to food diversity and feeding styles.

English author John Sanderson's work is full satisfactory knowledge on Istanbul. We know about the Great Istanbul Earthquake, named as little Judgment Day, which killed approximately 13.000 people in 1509 from his book.

French doctor and scientist, Olivier was sent to Istanbul as the head of an expert group in 1792 after French Revolution. His travel book which included his views and observations during the time he stayed there for 3 years, gave many details to French government about Ottoman Empire in that age. In fact Olivier had traveled all territories of Ottoman Empire besides Istanbul and his travel book included these all. In his observations and evaluations, his being a scientist, helped him a lot in acquiring statistical knowledge. He declared Istanbul's population as 500.000 in 1783 by observing the grain amount entering to the city to make bread.

We can see that previous travel book writers inspired most of these travel book authors to complete their works. Especially the works over Istanbul City Walls are generally based on oral traditions and are re-written in a new style while they made use of previous works. There are hundreds of these kind of works in Western libraries. On the other hand it is not surprising to find out that the works related to this life style and especially on Harem life are based on this oral literature and based on historical books written long before.

Those what Lady Montagu, an ambassadoress lived in Istanbul in the 18th century and wrote "Eastern Letters" about Harem life in Ottoman Empire, told in her works denies what her contemporary Marshal Moltke, had served in Istanbul for 23 years, wrote in his memories and travel books related to Harem life.

If we look to the travel books of travelers of the 14th and 15th century, their works and observations help us much about figure out Istanbul in that age. Apart from Spain Ambassador Ruy G. De Clavijo , who was in Istanbul in 1403 (Gregorian calendar), in 1433 Bertrandon de la Broquiere also gives us the physical appearance of Istanbul before the conquest. Apart from these documents,

Staborn's work on Halic and around gives us detailed information of Istanbul and can be called the first travel book written about Istanbul.

Upon the conquest of Istanbul, this city hosting the all wealth and beauty of East became the center of curiosity and soon after travel books began to be written on Istanbul. Istanbul's history's not being separated from each other all through the history has always charmed all travelers. And there is no other example of this kind. One and probably the most important one of these features is Hagia Sophia. Standing still, Hagia Sophia is not only the symbol of Christianity but also probably is the head list of place of worship for Turks. Except of its minarets, it almost keeps most of its basic features and still people pray in it and it is mentioned about in almost all travel books.

All travel books written on Istanbul must be read as a whole literal work. But they shouldn't be regarded as the main resource. There are resources full of correct information about history while there are many other books which the shelves of libraries related to Western society's and people's self views and prejudice and they are all written in a way how they want to see the society. In travel books, Istanbul is a city which possesses the wealth and culture of Eastern Civilisation in both Roman Empire and Ottoman Empire. And that's why it is unique. There are only few books written with the envy against on this magnificent architectural city and capital of Empires. The number of travelers who tried to understand the people lived in this city also count very few.

Italian and world famous author Edmondo De Amicis is the one who saw and showed Istanbul clearly where he grew up until 28 years old in his work "Constantinopoli" in 1874 which has been translated into many languages.

He sometimes made mistakes by accepting some oral information without researching them besides his great success on this travel book full of rich information on Eastern and Ottoman Empire.

On the other hand, the travel books of Lady Montague and Miss Pardoé display us, The Ottoman people and the people of Istanbul vividly and these works give us detailed portray of our people. Though there is a gap of a century between them, they are both travelers who had successfully, responsibly displayed their ideas and thoughts. They inform us totally about the life in Ottoman Empire, climate conditions, monuments, the heating systems, harem life, janisaries, pressure of Pasha's on people, palace life and architecture. They not only displayed the general mistaken facts about the life of Ottomans and Istanbul but also displayed these facts truly in a way they are.

Only single trustable piece of work as a travel book sample related to Istanbul is in front of us and it is even written by one of us. The most important resource that must be read

related to Istanbul is "Travel Book of Evliya Celebi" which was written by Evliya Celebi, the master of travel books and interview, in a vivid and colorful language. Evliya Celebi participated in 22 wars (1611-1692) during the Ottomans' golden era when they were controlling three continents. He stated what he heard and saw in this Travel Book in a colorful way. This greatest traveler, is also our greatest interviewer. Evliya Celebi, actually from Kutahya, also interested in music. He mentioned in his work about the excellence of his voice. His 10 bound Travel Book is translated into contemporary Turkish. This work is very important as an example to many investigation areas while this book can also be read by everybody in different ages. This is one of the important work of academic and cultural life. Especially information of Istanbul legends which was written chronologically related to social and architectural life is quite satisfactory. You encounter an invasion of information about Istanbul of XVII. century without even getting bored!

Mostly, in travel books written before XIX century on Ottoman Empire, the common interests of travelers were on the government. It was seen that knowing how daily work processed related to Eastern and Ottoman connections became important. The daily life in Istanbul is the life of craftsman and bazaars.

We realise in many travel books that Western people face surprise and manifest this situation as in many examples however, we also realise that they conceal their admire, which we regard as standart life conditions of our people. In his work Constantinople which was first published in 1853, we see French author and poet Theophile Gautier compare the differences between the Christian cemetery and Turkish cemetery as the following; "Catholic cemeteries seem to be built to scare people and unify them with pagan and gloomy aspects of Islam ... However grave stones of Islam seem like a palace of eternal rest with green and blue motives under trees rather than being the sign of a grave. In this way he successfully stated our after world belief and physical application of it in this world.

19th century is an age in which both Turkey and West produced new relations. Charles White's work "three years in Istanbul and Turks Justice in 1844" are related to this period. It is much of importance in terms of being a travel book an English traveler with an English eye and evaluation in a place where a transformation process began and these applications could be seen.

Istanbul has never been investigated as a whole by a woman traveler so far. From their point of view, Istanbul's landscape was too much different. Besides not skipping tiny details, they also felt themselves responsible in order to correct the prejudices of Western travelers on Ottoman and Istanbul life in that age. Apart from Lady Montague and Miss Pardoé who we know clearly, in other woman travel-

er's travel books we also see this strive to correct these prejudices. American Clara Erskine Clement, who traveled the old world in 1883 and 1884, wrote Sultan's City book about Istanbul and clearly displayed the family and society life in Istanbul in a natural way. English woman Mrs. Max Müller continues this tradition in her work "Letters from Istanbul". Even we sometimes realise some forgotten facts about Istanbul. The Beyazid Mosque was named as Dove mosque as there used to live flocks of doves and pigeons living in its garden which was full of cypresses and plane trees. We also learn that apart from doves and pigeons in the mosque garden, all tyke tikes of Istanbul city were being fed by mosque charity on every Friday. So we are able to understand what that sheet put on the entrance gate of mosques meant with flocks of dogs in previous Istanbul photographs. Today unfortunately with the wire fences all around the mosques, birds are prevented to settle in to mosques. Baronne Durand Fontmagne when she came back from Crimean war to Istanbul, objectively displayed the life of Istanbul people through a woman's romanticism, in her work "Istanbul life After Crimean War". To give another example, Hester Donaldson Jenkins, one of the teachers of Robert College and contemporary history writer, states that our strive to like Europeans in both physical appearance and ideal statue is a deficiency.

In travel books, besides the strong style which portray Istanbul vividly, there are drawings which are called engravings, either drawn by the author himself or by a contemporary artist.

Engravings were in the places of photographs till photograph machines became spread in 1850's in Istanbul and they met the need for visual documents. If the artists of the 17th 18th 19th centuries Melling, Allom, Barlett and Grelot's engravings hadn't been, we would have neither known about the physical appearance of Topkapi Palace in the 17th century nor we would have imagine about the pattern and architecture of the city in that age. If we are informed about the appearance of Topkapi Palace in the 17th century now, this is thanks to Grelot's engravings.

To sum up, we can say we are able to witness the gigantic history of Istanbul city from those travel books which give us much information about family life, political events, trade, government, religious and ethnic structure and so.. Another point which we reach through the these traveler's books is music, a point that can not be skipped.

We face a colorful music life in Istanbul and view of Istanbul people to music from the works of French traveler Guys', Corneille le Brun's, D'ohsson'a and Layd Montagu's travel books. As Istanbul was the most important city and symbol of Ottoman Empire, we can generalize what is told about Istanbul to whole Ottoman Empire. In many travel books, it is mentioned that unlike Western cultures, music is

different occupation in Ottoman Empire, even it is a life style for these people. Bulent Aksoy's work should be read if you want to get much more knowledge on this extensive field.

We can say that influence of Western travelers on music here continues as fast as it used to be in past. However when we look at Arabian societies, we see us being evaluated in a different manner than music. We see in Arabic travelers writings, who we can call contemporary travelers of the past, that today's Turkey has something surprising and even something that we are not aware of. One of these writings is the article of Rıza Mahmut, a writer of El Akhbar newspaper, with a press run exceeding one million per day. This article is this; *When I and economics editor of El Ahram newspaper, Ahmet Ismet along with Egyptian council, got closer to center of TUYAP exposition in Istanbul, I was shocked to see how beautiful and clean place Istanbul was.*

I deduced to write my fair experiences from the first day in TUYAP which I came to attend WIN 2008 fair; in Istanbul till my return to Cairo when I realised that this system is too much developed than the one I used to know in our country and some other developed countries. I felt that world is another river in contrast to our maelstroms and vestibules.

I felt my self as if I was walking in real production centers of machines while I was walking in front of stalls of WIN, the specialization fair for technology, electricity and energy. I was even more shocked to find out that due to excessive interest to this fair, this fair was being held in two different intervals.

Another point which made me admire this country is that the fairs held in cities such as Istanbul, Ankara and Konya are permanent. These fairs of specialization see much interest from the visitors all over the world. As a result those fairs like bazaars are out of date. Furthermore these fairs provide an opportunity for foreigner businessmen to see Turkish factories and also gives opportunity for Turkish businessmen to get into commercial relationships with foreigner businessmen. As a result, at the end of each fair, Turkish and foreigner businessmen sign many deals between them. What proves it to be true is Turkey's exportation amount reaching up to 120 billion dollars. When we compare this fact with the situation we are in, we must die of grief.

In my opinion, we can make use of Turkey experiences by establishing fairs all through the year. We can act immediately to cooperate with Turkey for 2009 fair programmes. Another point we can make use and benefit from Turkey is that to benefit from foreigner companies which are specialized in these organisations.

What got my attention in fair that there were many authorized youngster with the same kind of suits. I learned the reason of it later; technical high schools give their students opportunity see these fair and technological structures and innovations of some famous institutes.

I do not want my article to shock reader at the end. Maybe unbelievable. Because I was a user of WC's all through the fair, both deliberately and unconsciously. Only reason for it was that I remembered the day that I had to use WC in International Cairo Fair. You probably guess what I faced there. So I wouldn't miss opportunity to compare the conditions of Wc's in Istanbul TUYAP Fair and the one in our own fairs. You wonder the result ? Now I have completely realised that ; Prestigious fairs begin with prestigious WC's.

■ BIBLIOGRAPHY

- 1- Olivier, Turkey's Travel Book - Turkey and Istanbul in 1790s , translation; Oğuz Gökmen, Ankara 1977.
- 2- Jean Ebersolt, Istanbul of Byzans and Eastern Travelers, translator; İlhan Arda, İstanbul 1999.
- 3- Elif Süreyya Genç, Charles White, Three Years in Istanbul , Turkish Traditions in 1844, İstanbul University Social Sciences Institute Literature Faculty Sociology Department, Unpublished Graduate Thesis, İstanbul 1999.
- 4- Şebnem Önal, "Travel Books", The encyclopedia of Istanbul from past to present, VI., (1994), 540-41.
- 5- Evliya Çelebi, Evliya Çelebi's Travel Book, printing editor; Orhan Şaik Gökay, 1st. book: İstanbul, İstanbul 1995.
- 6- C.C. Carbognano, Istanbul in late 18th century, translator; Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 1993.
- 7- Miss Julia Pardoe, Istanbul in 19th century, translator; Bedriye Şanda, İstanbul 1997.
- 8- Edmondo De Amicis, Istanbul in 1874, translator; Beynun Akyavaş, Ankara 1993.
- 9- Lady Montagu, Letters of Turkey 1717-1718, translator; Aysel Kurutluoğlu, İstanbul 1977.
- 10- Semavi Eyice, "Our cemeteries", Turkish Nation, 242 (March 1955), 690.
- 11- Johannes Schiltberger, Between Turkish and Tatars (1394-1427), translator; Turgut Akpınar, İstanbul 1997.
- 12- Bülent Aksoy, Music in Ottoman from the eye Western travelers, İstanbul 1994.
- 13- Mrs. Max Müller, Letters of Istanbul, translator; Afife Buğra, İstanbul 1978.
- 14- Josephus Grelot, Travel book of Istanbul, translator; Maide Selen, İstanbul 1998.
- 15- Donna Neave, Life in old Istanbul, translator; Osman Öndes, İstanbul 1978.
- 16- Clara Erskine Clement, The City Of The Sultans, Boston 1895.
- 17- Hester Donaldson Jenkins, The Girls of Robert College, translator; Ayşe Aksu, İstanbul 2008.
- 18- Baronne Durand Fontmagne, Istanbul days after Crimean War, translator; İsmail Yergüz, İstanbul Ekim 2007.
- 19- Antoine Galland, Daily memories of Istanbul (1672-1673), publisher; Charles Schefer, translator; Nahid Sırrı Örik, Ankara 1987.
- 20- Rıza Mahmud, "A lesson we should learn from Turkish fairs", el Akhbar, (15 March 2008), Egypt-Cairo

ISTANBUL IN REISEBESCHREIBUNGEN

Wenn über Istanbul verwirklichte Reisen und Reisebeschreibungen gesprochen wird, ist das erste, was einem einfällt, die westlichen Reisenden und deren Beobachtungen beinhaltende Werke. Eigentlich hat dieser falsche Eindruck sich irgendwie in unseren Verstand eingenistet... Als Istanbul-Liebhaber der letzten Zeit haben wir uns aus unerfindlichen Gründen darauf fixiert, die Reisebeschreibungen der westlichen Reisenden als Grundlage zu nehmen, um Istanbul und dessen Farben in der Vergangenheit zu sehen. Wenn wir die ersten informierenden Reisebeschreibungen über Istanbul betrachten ist der erste Beispiel, die im 14. Jh. (1332-1334 n. Chr.) verfasste Reisebeschreibung von Ibn Batuta. Auch die Notizen der arabischen Reisenden, die in der Römerzeit als Botschafter oder Beobachter nach Istanbul geschickt wurden, trugen die Eigenschaft einer Reisebeschreibung und beinhalteten reichhaltige Informationen. Als Harun İbni Yahya (Ende des 9., Anfang des 10. Jh.) Istanbul in diesem Zeitschnitt sah, berichtete er von den Kaspiern, die das Schloss behüteten, und erwähnte auch, dass es bei den Besuchs-Feierlichkeiten des Sultans in Hagia Sophia eine Menge von türkischen und kaspischen Jugendlichen gab, die Lanzen und vergoldete Schilder in den Händen hielten und Rüstungen trugen.

Die Neugierde der Westlichen gegenüber dem Osten und dessen Reichtums regte deren Reiselust fortwährend an. Durch die Wirkungen der westlichen Kirche mit ihrem christlichen Glauben fingen die Reisen nach Osten an und es entstanden viele Reisebeschreibungen. Also, der wichtigste Aufenthaltsort und außerdem das Zentrum des Ostens war Istanbul. Seit dem Ost-Römischen Kaiserreich fing vor allem Istanbul an, die Träume der westlichen Welt zu schmücken. Deshalb hat jede verfasste Reisebeschreibung immer ein Leser-Publikum in der westlichen Welt gefunden. Heute trägt Istanbul auch im Schlagersektor eine große Bedeutung.

Aus unverständlichen Gründen wurden neben Reisebeschreibungen mit zuverlässigen Kenntnissen auch solche mit unzuverlässigen Kenntnissen, die jedoch äußerlich auch die Eigenschaft von Reiseaufzeichnungen hatten, als echte Reisebeschreibungen wahrgenommen. Da sowohl die richtigen als auch die unrichtigen Werke über die Östliche Geographie und Istanbul Aufmerksamkeit erregten, wurde hiermit eine sogenannte "Reisebeschrei-

bungs-Verschmutzung" verursacht.

Wenn eigentlich über Reisebeschreibungen, besonders über die, die über Istanbul geschrieben wurden, erwähnt werden soll, wurden vor allem ab dem 16. Jh. von Händlern, Botschaftern, die aufgrund von politischen Beziehungen kamen und in dessen Kommission Teilnehmenden, Soldaten, Abenteurern, Reisenden und Gefangenen, die nicht ignoriert werden können usw. vor allem behufs des Amtes wegen, im Sinne der Verpflichtung und Denkwürdigkeit, auf verschiedene Zwecke richtend verfassten Reise-Aufzeichnungen, Errinerungen und Berichte dargelegt. Durch die Darlegung von übertriebenen Beobachtungen einiger Personen in reichhaltigem und buntem Stil, entstanden Reisebeschreibungen, die die Stadt Istanbul in vieler Hinsicht bewerteten. Während die meisten nichts anderes darstellten als die Lesbarkeit wegen ihrer Farbigkeit, waren auch äußerst bedeutende Reisebeschreibungen, welche jeder Istanbul-Forscher mehrere Male durchnehmend studieren sollte, vorhanden. Man kann auf reichhaltige Wissensquellen wie politische Gewohnheiten, Sitten, Anbetungsformen, Rassen-Besonderheiten, Dogmas jüdischer und christlicher Völker, des Zeitabschnittes bedeutendste Ereignisse, architektsche Beispiele, Arten von Speisen und die Formen des Ernährung, stoßen.

Das Werk des englischen Schriftstellers John Sanderson ist in vieler Hinsicht voll mit zufriedenstellenden Informationen über Istanbul. Aus diesem Werk erfahren auch, dass bei dem 1509 n. Chr. stattgefundenen und als "kleine Auferstehung" bezeichneten großen Erdbeben in Istanbul 13 tausend Menschen ums Leben gekommen sind. Der französische Arzt und Wissenschaftler Olivier wurde von der Regierung nach dem Aufstand von 1789 bis Ende des Jahres 1792 in der Anführung eines Expertenausschusses nach Istanbul geschickt. Seine 1798 verfasste Reisebeschreibung, welche sich aus Notizen und Beobachtungen seines dreijährigen Aufenthaltes in Istanbul bildete, beinhaltete einen Bericht, der über das Osmanische Reich bis zum kleinsten Detail informierte, und der für die französische Regierung von äußerster Wichtigkeit war. Eigentlich hatte Olivier nahezu die ganze Osmanische Geographie, ausser Istanbul, durchreist, was man aus seiner Reisebeschreibung entnehmen kann. Als Wissenschaftler hat er in seinen Beobachtungen und Bewertungen, durch pragmatische Methoden, wichtige statistische Informationen erlangt. Ausgehend von

der, in die Stadt eingelieferte Brotkörnermenge, um die Bevölkerung zu berechnen, hat er 1783 die Bevölkerung von Istanbul als 500- tausend festgelegt.

Wir sehen, dass die meisten Reisebeschreibungs-Autoren ihre Reisebeschreibung durch die Nutzung älterer Werke ausführen. Vor allem das Wissen und die Details über Istanbul, innerhalb der Festungsmauer, sind zumeist durch Hörensagen und durch Nutzung der vorherigen Werke, in neuem Stil, erneut verfasst worden. In West-Bibliotheken sind Hunderte von solchen Werken vorhanden. Nicht erstaunlich ist es, daß Manches, vor allem auch in Bezug auf das Harem-Leben, in diesen äußerst wertvollen Werken durch Hörensagen oder von vorherigen Werken ausgehend, niedergeschrieben wurden.

Das Erzählte von der englischen Botschafterin Lady Montagu, die sich im 18. Jh. in Istanbul befand, findet man im Werk "Orient Briefe" zum Thema "Harem-Leben der Ottomanen". Die Informationen in der Reisebeschreibung von Marschall Moltke, der auch ein Westlicher ist und 23 Jahre lang in der Türkei Dienst leistete, hat auch Errinerungen und Reisebeschreibungen geschrieben, jedoch dementierend in seiner Reisebeschreibung über "ein anderes Harem-Leben".

Wenn wir nochmals über die ersten Reisebeschreibungsbeispiele, die Beobachtungen der westlichen Reisenden im 14. und 15. Jh. diskutieren., ermöglichen sie uns die Darstellung Istanbuls dieser Zeit. Ausser dem spanischen Beauftragten Ruy G. De Clavijo, der 1403 n.Chr. in Istanbul war, berichtet uns Bertrandon de la Broquiere, der 1433 auch in Istanbul war, die physikalische Form von Istanbul vor der Eroberung. Abgesehen von diesen Quellen, kann auch das Buch, welches Informationen über das Goldene Horn und dessen Umgebung enthält, von dem Geographen Strabon, der im 1. und 2. Jh. n.Chr. lebte, als das erste Reisebeschreibungsbeispiel über Istanbul zählen. Mit der Eroberung von Istanbul fing es an, als Ergebnis des sehr schnell wachsenden Interesses gegenüber diesem Gastgeber, der in der westlichen Welt des Ostens ganzen Reichtums besitzt und der diplomatisch-politischen Gründe ab der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts, sehr viele Reisebeschreibungen über Istanbul verfasst zu werden. Istanbul, wo Vergangenheit und Gegenwart niemals voneinander getrennt werden können, ist für den Reisenden ein unglaublich spannendes Ereignis. Nirgendwo anders gibt es auch nur annähernd etwas Ähnliches. Eines der spannendsten und wichtigsten Besonderheiten von Istanbul ist natürlich ist die Hagia Sophia. Hagia Sophia, die in Bezug auf geschichtliche Berühmtheit Istanbuls an erster Stelle steht, ist sowohl für das Christentum, mit ihrem aufrecht stehenden symbolischen Denkmal, als auch für die Türken ein heiliger Ort, ein Gotteshaus. Hagia Sophia, die ausser ihrer Minaretten alle Grundmerkmale des Islams schützt, ist wohl das Hauptthema aller Reisebeschreibungen.

Die Reisebeschreibungen über Istanbul sollen zwar als ein total literarisches Werk gelesen, jedoch nicht als grundle-

gende Quelle akzeptiert werden. Wie oben erwähnt, befinden sich neben zuverlässigen Werken auch sehr viele mit religiösen und rassistischen Vorurteilen, so wie es sich die westliche Gesellschaft mit ihrer Phantasie und Vorurteilen wünscht, in den Regalen der, besonders westlichen, Büchereien. In den Reisebeschreibungen wird von Istanbul als "Ost- Römisches- Kaiserreich" und "Osmanisches- Reich" erwähnt, als die Stadt, welche über einen unvergleichlichen Reichtum des Ostens und einer Zivilisation verfügt. Leider gibt es nur sehr wenige Werke über Istanbul, die Hauptstadt des Osmanischen Reiches mit ihrer blendenden Kultur, die ganz objektiv, ohne jegliche Eifersucht, über diese Weltstadt berichten. Die Anzahl der Reisenden, die versuchen, das hiesige Volk zu verstehen, ist genau so gering.

Der weltweit bekannte italienische Literat Edmondo de Amicis war ein Schriftsteller, der in seinem 1874 datierten Werk "Constantinopoli", welches in viele Sprachen übersetzt wurde, Istanbul, wohin er mit acht Jahren kam, ganz klar sehen und beschreiben konnte. Neben dem Erfolg in seiner Reisebeschreibung, worin reichhaltige Informationen über Istanbul und die Osmanischen Geschichte vorhanden sind, werden trotzdem leider auf Irrtümer getroffen, die darauf beruhen, daß der Schriftsteller, wahrscheinlich unbewußt, sein Wissen von unzuverlässigen Quellen entnahm.

Zwei andere Reisebeschreibungen, von Layd Montague und Miss Pardoé, über Istanbul enthalten eine lebhaft Schilderung mit großem Interesse für die Osmanen und Bewohner Istanbuls. Obwohl zwischen diesen beiden Schriftstellerinnen eine zeitliche Differenz von über einem Jh. besteht, waren diese Reisenden erfolgreich in der Niederschrift ihrer Beobachtungen und Gedanken, die sie in aufrichtiger Weise und mit gesundem Menschenverstand niedergelegt haben. Hinsichtlich des Lebens der osmanischen Staatsangehörigen, der klimatischen Bedingungen, Monumente, Erwärmung, des Harem- Lebens, der Unterdrückung des Volkes durch Janitscharen und Paschas, des Palastlebens und der Architektur informieren sie uns reichhaltig. Sie reflektierten die Falschheit der im Westen weit bekannten Ansicht über Istanbul und die Osmanen und legten in ihren Reisebeschreibungen die Wirklichkeit so dar, wie sie sie sahen.

Als wichtiges Quellenwerk über Istanbul liegt uns eine von uns selbst verfasste, Beobachtungen und Niederschriften enthaltende und als Hauptwerk bezeichnende Reisebeschreibung vor. Hinsichtlich der Geschichte von Istanbul, sollte das Werk, in einem bunten Stil geschrieben, von dem berühmtesten Reisenden und Istanbul am besten Kennenden, Evliya Çelebi (1611-1682), unbedingt gelesen werden. Evliya Çelebi, der während des Zeitabschnittes, in dem die Grenzen der Osmanen am weitreichendsten waren, und der die Länder unter der Herrschaft des Osmanischen Reiches in drei Kontinenten durchreiste, nahm an 22 Schlachten teil. Er erzählte in der Reisebeschreibung so schön, was er sah, erlebte, hörte. Er ist unser bedeutendster Reisender, zugleich auch der erste und bedeutendste

Interview-Schreiber. Evliya Çelebi, der ursprünglich aus Kutahya kommt, hat sich auch mit Musik befasst. In seinem Werk erzählt er auch über die Schönheit seiner Stimme. Seine Reisebeschreibung, welche aus zehn Bänden besteht, wurde in das heutige Türkisch übersetzt. Das vorhandene Werk trägt neben den Abschnitten, die Personen jeder Altersgruppen mit Neugier und Begeisterung lesen werden, und neben denen, die ein Thema für Forschungen werden können, für viele Ereignisse eine Dokumenten- Besonderheit. Es ist einer der wichtigsten Quellen im Akademischen und kulturellen Leben. Vor allem der Istanbul-Teil der Reisebeschreibung, bezüglich der Informationen über das architektonische und gesellschaftliche Leben, mit den Mythen in einer Chronologie zusammenhängend, ist sehr zufriedenstellend. Ohne sich zu langweilen, bekommt man die ausreichendsten und interessantesten Informationen über Istanbul im XVII. Jh. und davor.

In den Reisebeschreibungen über die Osmanen vor dem XIX. Jh. war das Interessengebiet der westlichen Reisenden zumeist die Staatsverwaltung. Im Zusammenhang mit den neuen Beziehungen zum Osten und den Osmanen wird gesehen, welche Bedeutung das Verständniss deren alltäglichen Lebens trägt. In Istanbul besteht das alltägliche Leben, als Organisationsform, aus dem Kleinhändler- Leben und Markt-Bazaar.

Wir entnehmen aus den Reisebeschreibungen, was für eine Bedeutung Lebensstil und Wahrnehmungen, die wir als sehr natürlich empfinden, trägt. Die in den Reisebeschreibungen vorhandenen Ausdrücke, vor allem zusammenhängend mit dem Sozial-Leben in Istanbul, veranlassen verwirrende Äußerungen der Westlichen, Bewunderung und Erstaunen, was sie nicht äußern können. Der französische Kunst- Kritiker und Dichter Theophile Gautier, dessen Reisebeschreibung, namens "Constantinople"s erste Ausgabe 1853 erschien, verglich die türkischen und christlichen Friedhöfe in dieser Art: "Die katholischen Friedhöfe sind geradezu furchterregend, wurden umrundet mit einer Götzendienst-, und dem Islam unbekannten, bedrückenden Schreckens- Harmonie, eingehüllt in einer dunklen leichenhaften weise..." Jedoch, die mit himmelsblauen und Goldflitter gemückten islamischen Grabsteine, unter schönen Bäumen, erwecken mehr den Eindruck einer der ewigen Rast zugeteilten Schlösschen, als zu deuten des Leichnams Sitzes". So hat er unser Lebensende-Verständnis, in der physikalischen Struktur unseres Alltages, auf eine sehr beeindruckende Weise niedergeschrieben.

Das 19. Jh. war für den Westen sowie die Türkei eine Phase, in der neue Beziehungen entstanden. Die Sichtweise der Reisebeschreibungen hat sich verändert. In Bezug auf diesen Zeitabschnitt hat Charles White das Werk "Drei Jahre in Istanbul, die Bräuche der Türken 1844" herausgebracht. Ab dem 19. Jh., in welcher die Phase wichtige Veränderungen begannen, und die Osmanen sich auf die westliche Modernisierung orientierten, enthielt diese Reisebeschreibung aus der Sicht und dem Verständnis eines

Engländern äußerst große Bedeutung.

Istanbul, aus der Perspektive der weiblichen Reisenden, war eins der Gebiete, die bis heute als ein Ganzes erforscht wurden. Aus deren Blick nahm die Sicht Istanbul in einer anderen Art seinen Platz. Sowohl sie sich die Einzelheiten nicht aus den Augen entziehen ließen, sahen wir, dass die grosse Mehrheit der weiblichen Reisenden ihre Werke mit der Absicht und Bedenken, die falschen Wahrnehmungen der Westlichen, in Bezug auf Istanbul und die Osmanische Gesellschaft zu korrigieren, darlegten. Ausser den am meisten bekannten weiblichen Reisenden, Lady Montague und Miss Julia Pardoé, kann in den Werken vieler weiblicher Reisenden dieser Eindruck verfolgt werden. Eine andere weibliche Reisende, die Amerikanerin Clara Erskine Clement, die zwischen 1883-1884, die alte Welt durchreiste; überträgt in ihrem "Sultans- Stadt" genannten Werk, Istanbul und das gesellschaftliche und familiäre Leben der Osmanen, in einem sehr klaren und natürlichen Zustand. Auch Mrs. Max Müller, eine weibliche Reisende, schreibt in ihrem "Briefe aus Istanbul" genannten Werk ihre Beobachtungen in diesem Sinne. Wir erfahren sogar erneut einige wichtige Informationen, die vergessen wurden, betreffend der für Istanbul speziellen Struktur. Die Beyazit-Moschee, die im Schatten der Zypressen und morgenländischen Plantanen steht, und deren Vordächer, Gewölbe und ihr umgebener Hof mit Turteltauben und Taubenscharen gefüllt sind, wird von den Bewohnern-Istanbul auch "Turteltauben- Moschee" genannt. Wir erfahren, dass, außer den Tauben, auch alle Straßenhunde innerhalb der Gemäuern von Istanbul, Freitags in der Umgebung des Hofes, von der Moscheestiftung gefüttert werden. Somit begreifen wir die Bedeutung der Decke, die am Eingangstor der Moschee ausgespannt wurde und den Hunderudel außerhalb des Moscheehofs. Leider verhindern heute die Maschendrahte, welche auf den gedeckten eisernen Vorhängen der grossen und kleinen Moscheen in der Umgebung hingestellt wurden, das Landen der Vögel. Während Baronne Durand Fontmagne, der nach dem Krim-Krieg nach Istanbul kam, behandelte in seinem 1856 datierten Werk, "Istanbul- Tage nach dem Krim Krieg", in dem er die Stadt Istanbul mit einer weiblichen Romanze verglich, die Schönheit des Bosphorus und die Stadtmauer innerhalb Istanbul und berichtete auch unparteiisch über die Lebensweise der türkischen Familie.

Leider ist es nicht so, dass sich der Stadt Istanbul, dessen Bewohnern und der osmanischen Gesellschaft, in allen Werken der weiblichen Reisenden und Schriftstellerinnen, unparteiisch und mit Vorsicht genähert wird. Es ist fast so, als hätte Lady Elizabeth Craven, eine englische Theaterschriftstellerin, ihr Werk, die "Reise von Krim nach Istanbul", verfasst, um die Bewohner von Istanbul und unsere geschichtlichen Werte zu beschimpfen. Ein anderes Beispiel zu diesem Thema: die Schriftstellerin der nahen Geschichte, Hester Donaldson Jenkins, eine Missionärin, die ihrem eigenen Glauben und Idealen diene, sah unsere geistliche und körperliche Unähnlichkeit, als Mangel an.

Die am meisten vortretenden Reisebeschreibungen, vor allem auch die, die Istanbul betreffen, sind solche, in denen der Autor mit seinen eigenen Zeichnungen oder denen, die er von einem Künstler herstellen ließ, als Gravur bezeichnete visuelle Werke. Nach der Erfindung des Fotoapparates, bis zur Ausbreitung der photographischen Istanbul-Bilder, welche sich ab dem Jahre 1850 verbreiteten, deckten die Gravuren den Bedarf an visuellen Dokumenten. Wenn die Gravurbilder des 17., 18. und 19. Jh. von Kunstmalern wie Melling, Allom, Barlett und Grelot nicht vorhanden wären, hätten wir weder etwas über den Zustand des Topkapi Palastes im 17. Jh. gewusst, noch könnten wir uns die Gewebe, die architekturenischen Werke und die Vielfalt der Gläubigen vorstellen. Wenn wir heute über das Aussehen des Topkapi-Palastes, Mitte des 17. Jh. informiert sind, ist dies Dank der gezeichneten Gravuren von Grelot möglich.

Als letztes können wir folgendes sagen: In den Reisebeschreibungen, in welchen wir viele Informationen betreffend des Alltages, der politischen Ereignisse, des Handels, der Verwaltung, der religiösen und ethnischen Struktur usw. finden können, werden wir Zeuge, wie die kulturelle und politische Geschichte von Istanbul sich wie eine offene See ausbreitet. In dieser grenzlosen Geschichts- und Kultur-Stadt Istanbul ist noch ein wichtiger Wert, den wir durch die Sicht der Reisenden bemerken können, vorhanden; und dieser ist Musik, auf dessen Erwähnung nicht verzichtet werden sollte.

Wir begegnen, betreffend des Musiklebens in Istanbul und dem Blickwinkel der osmanischen Gesellschaft zur Musik, in den Werken der französischen Umherziehenden Guys, Corneille le Brun, D'ohsson und Lady Montague, in einem sehr bunten, reichen und eigentümlichen Wert, einem "Istanbul-Musik-Leben." Für Istanbul, die Stadt mit höchsten Werten im Osmanischen Reich könnte auch das oben Angeführte mit dem Gesellschaftsleben zusammenhängend sein. Anders als in den westlichen Gesellschaften ist die Liebe zur Musik, in allen Schichten der Gesellschaft, mehr als ein Beruf, ein Teil des Lebens und eine Lebensform. Für noch mehr detailliertere Informationen zu diesem umfangreichen Thema, sollte das Werk von Bülent Aksoy, welches eine wertvolle Arbeit ist, gelesen werden.

In den Schriften der arabischen Intellektuellen, die wir als die heutigen "Reisenden" bezeichnen, welche mit einer Journalisten Identität vortreten, lesen wir, dass zusammenhängend mit der jetzigen Türkei, interessante und uns unbewusste Besonderheiten von uns, betont werden. Eine davon ist das Schreiben am 15. März 2008 über die Türkei und Istanbul, von Rıza Mahmud, dem Schreiber der ägyptischen Regierung befürwortenden, zweitgrößten Zeitung el Akhbar, dessen Auflage eine Millionen am Tag beträgt. Das Schreiben lautet wörtlich so: "Als der Bus, der mich und Ahmet Ismet, dem Wirtschafts-Editor der Zeitung el Ahram, zusammen mit dem Ägyptischem Ausschuss transportierte, sich dem Zentrum des TUYAP Messenaustellungs-Gruppe in Istanbul näherte, war ich gegenüber der aussergewöhn-

lichen Schönheit und der übermäßigen Sauberkeit dieses Ortes verblüfft und wusste nicht, was ich sagen sollte.

Seit dem ersten Tag, an dem ich nach TUYAP kam, um an der WIN 2008 Messe-Eröffnung teilzunehmen, bis zu meiner Rückkehr vom Istanbul Flughafen nach Kairo, verstand ich, dass in entwickelten Ländern der Messenbetrieb eine Wissenschaft und Kunst ist, und als ich sah, dass die Messeveranstaltung ganz anders als die unsere ist, beschloss ich, alles, was ich während der Messe beobachtet und gehört habe, schriftlich niederzulegen. Ich hatte das Gefühl, dass die Welt in einem total anderen Bach, wir dagegen in einem Bach voller Wasserwirbeln und Narthexen leben.

Während ich auf dem Messegebiet WIN, was eine Spezialgebiet -Messe für Technologie, Elektronik, Strom und Energie- Bereiche ist, von Stand zu Stand ging, hatte ich das Gefühl, als wäre ich in einem Industriegebiet, voll mit Maschinen und Geräten, welches wie ein echter Produktions-Ladentisch arbeitet. Was mich besonders doppelt so viel staunen ließ, war, dass auf dieser Messe, auf Grund der Intensität der Teilnahme, Nachfragen in bestimmten Abständen in zwei Phasen organisiert werden.

Was mich noch mehr staunen ließ, ist es, dass in der Türkei die Messen in Ankara, Istanbul, Konya sowie in den anderen Städten, das ganze Jahr lang unaufhörlich sind. Und weiter, diese Messen, von denen es sich bei den meisten um Spezialgebiete handelt, verursachen großes Interesse bei Besuchern, die aus unterschiedlichen Gebieten der Welt kommen. Die Kirmes ähnlichen Messen gehören nun der Vergangenheit an. Diese nacheinander organisierten Messen ermöglichen den Besuchern, die türkischen Betriebe an Ort zu sehen und das Zusammenbringen der aus der Welt eingereisten Geschäftsleute mit denen aus der Türkei, sodaß nach jeder Messe zwischen der Türkei und Firmen der teilnehmenden Länder Vereinbarungen getroffen werden. Eine Realität, welche dies zeigt, ist auch das Erreichen des Exportes der Türkei auf 120 Milliarden Dollar. Wenn wir diese Zahl mit den unseren vergleichen, sollten wir uns aus Betrübnis hinsetzen und aus Kummer weinen.

Meiner Ansicht nach können wir in Ägypten, das ganze Jahr über, in verschiedenen Spezialgebieten gemeinschaftliche Messen organisierend, aus den Erfahrungen und Ansammlungen der Türkei Nutzen ziehen. Sofort handelnd, können wir mit der Türkei für das Jahr 2009, ein detailliertes Programm erstellen. Außerdem können wir, aus den Erfahrungen der Türkei lernend, beim Organisieren der Messen, von ausländischen Firmen, die im Organisationsgebiet über Sachkenntnisse verfügen, Nutzen ziehen.

Mir war aufgefallen, dass auf der Messe viele gleich angezogene Jugendliche tätig waren. Ich erfuhr, dass die technischen Schulen und Institute solche Messen als eine Gelegenheit für ihre Schüler empfinden, die präsentierten Neuigkeiten der bekannten Industrien, aus der Nähe zu sehen und kennenzulernen.

Ich beabsichtige nicht, dass das Ende meines Artikels eine Art von Schock für den Leser ist. Vielleicht wird er es auch nicht

glauben. Ich war während der ganzen Messe, bewusst, ob Bedarf oder nicht, der Stammgast der WCs. Nur aus einem Grund, und zwar, weil ich mich an den Tag erinnerte, an dem ich auf der Internationalen Kairo- Messe den Bedarf hatte, auf die Toilette zu gehen. Ich hoffe und vermute, daß verstanden wird, was ich hiermit meine. Daher konnte ich diese Gelegenheit nicht verpassen. Als ich im Zentrum der TUYAP in Istanbul war, und hier den Zustand der WCs sah und diese mit den Toiletten in unseren Messen verglich, was war dann? Ihr wartet auf das Ergebnis, nicht wahr? Jetzt bin ich zu diesem Entschluss gekommen: Angesehene Messen fangen anscheinend mit angesehenen Toiletten an."

■ QUELLENVERZEICHNIS

- 1- Olivier, Türkei Reisebeschreibung - In den Jahren 1790 Türkei und İstanbul, übersetzung; Oğuz Gökmen, Ankara 1977.
- 2- Jean Ebersolt, Byzanz İstanbul und östliche Reisende, Übersetzer; İlhan Arda, İstanbul 1999.
- 3- Elif Süreyya Genç, Charles White, Drei Jahre in İstanbul, Die Bräuche der Türken in 1844, İstanbul Universität Institut für Sozial Wissenschaften Literatur Fakultät Soziologie Fach, unveröffentlichte Diplomarbeit, İstanbul 1999.
- 4- Şebnem Önal, "Reisebeschreibungen", Von Gestern auf Heute İstanbul Enzyklopädie, VI., (1994), 540-41.
- 5- Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Reisebeschreibung, für die Veröffentlichung vorbereitet von; Orhan Şaik Gökyay, 1. Buch: İstanbul, İstanbul 1995.
- 6- C.C. Carbognano, İstanbul Ende des 18.Jh., Übersetzung; Erendiz Özbayoğlu, İstanbul 1993.
- 7- Miss Julia Pardoe, İstanbul im 19.Jh, Übersetzung; Bedriye Şanda, İstanbul 1997.
- 8- Edmondo De Amicis, İstanbul 1874, Übersetzung; Beynün Akyavaş, Ankara 1993.
- 9- Lady Montagu, Türkei Briefe 1717-1718, Übersetzer; Aysel Kurutluoğlu, İstanbul 1977.
- 10- Semavi Eyice, "Unsere Grabstätten", Türkisches Heimat, 242 (Mart 1955), 690.
- 11- Johannes Schiltberger, Zwischen Türken und Tataren (1394-1427), Übersetzung; Turgut Akpınar, İstanbul 1997.
- 12- Bülent Aksoy, Die Musik Der Osmanen Aus Der Sicht Der Europäischen Reisenden, İstanbul 1994.
- 13- Mrs. Max Müller, Briefe aus İstanbul, Übersetzung; Afife Buğra, İstanbul 1978.
- 14- Josephus Grelot, Die İstanbul Reisebeschreibung, Übersetzung; Maide Selen, İstanbul 1998.
- 15- Dorina Neave, Das Leben Im Alten İstanbul, Übersetzung; Osman Öndeş, İstanbul 1978.
- 16- Clara Erskine Clement, The City Of The Sultans, Boston 1895.
- 17- Hester Donaldson Jenkins, Die Mädchen vom Robert College, Übersetzung; Ayşe Aksu, İstanbul 2008.
- 18- Baronne Durand Fontmagne, İstanbul Tage nach dem Krim Krieg, Übersetzung; İsmail Yergüz, İstanbul Ekim 2007.
- 19- Antoine Galland, Tägliche Errinerungen über İstanbul (1672-1673), mit Versionen Veröffentlichter; Charles Schefer, Übersetzung; Nahid Sırrı Örik, Ankara 1987.
- 20- Rıza Mahmud, "Eine Lektion Die Wir Von Den Türkischen Messen Lernen", el Akhbar, (15 März 2008), Ägypten-Kairo